

Отримано: 26 квітня 2018 р.

Прорецензовано: 29 травня 2018 р.

Прийнято до друку: 1 червня 2018 р.

e-mail: alla_kostovska@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-2(70)-100-102

Костовська А. В. Переселенці в українських інтернет-ЗМІ: проблема мовно-толерантного висвітлення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 100–102.

УДК: 81:314.72(477)

Костовська Алла Володимирівна,
аспірантка відділу слов'янських мов
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

ПЕРЕСЕЛЕНЦІ В УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ: ПРОБЛЕМА МОВНО-ТОЛЕРАНТНОГО ВИСВІТЛЕННЯ

У статті визначено особливості дискримінації переселенців в українських інтернет-ЗМІ. Актуальність цієї роботи зумовлена створенням негативного медіаобразу переселенців в Україні. В статті з'ясовано особливості термінології на позначення мігрантів, звернено увагу на методи, за допомогою яких медіа конструюють громадську думку, та способи їх імплементації. Також було зроблено вибірку матеріалів інтернет-ЗМІ, в яких проявляється толерантне та нетолерантне ставлення до переселенців, та проаналізовано окремі приклади.

Ключові слова: толерантність, нетолерантність, мова ворожнечі, стереотипи, переселенці, мігранти, ЗМІ.

Костовская Алла Владимировна,
аспірантка отдела славянских языков
Институт языкознания им. А. А. Потебни НАН Украины

ПЕРЕСЕЛЕНЦЫ В УКРАИНСКИХ ИНТЕРНЕТ-СМИ: ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОГО ОСВЕЩЕНИЯ

В статье определены особенности дискриминации переселенцев в украинских интернет-СМИ. Актуальность этой работы обусловлена созданием негативного медиаобраза переселенцев в Украине. В статье рассмотрено особенности терминологии для обозначения мигрантов, обращено внимание на методы, с помощью которых медиа конструируют общественное мнение, и способы их реализации. Сделано выборку материалов интернет-СМИ, в которых проявляется толерантное и нетолерантное отношение к переселенцам, а также проанализировано отдельные примеры.

Ключевые слова: толерантность, нетолерантность, язык вражды, стереотипы, переселенцы, мигранты, СМИ.

Alla Kostovska,
PhD student O. O. Potebnya Institute of Linguistics of National Academy of Sciences of Ukraine

INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINIAN ONLINE NEWSPAPERS: THE PROBLEM OF INTOLERANCE

The purpose of this article is to define the features of discrimination against the internally displaced persons in the Ukrainian online newspapers. The necessity of such work was entailed by frequent use of hate speech and discrimination of internally displaced persons and other migrants in Ukraine.

The features of tolerance, intolerance, hate speech was described in the article. Special attention is paid to methods of media manipulation and their implementation. A sample of online newspaper articles, dedicated to this case, was made and analyzed.

Peculiarities of the use of terms 'migrant', 'internally displaced person', 'refugee', 'forced migrant' also was analyzed. Online newspapers depict the migrants primarily as representatives of the criminal world: thieves, killers, drug dealers. Generalization and hyperbolization of negative features of some members leads to the criminalization of the group. Such news has a evaluative character, journalists uses the fears of people to become victims of a crime. Sometimes such suggestion occurs through using of selective opinion leaders Facebook posts. Some representative feedback under the articles also has been considered.

Consideration of the online newspapers in terms of hate speech and intolerance functioning can be an effective way to formulate linguistic expertise criteria and implementation of language of tolerance.

Key words: tolerance, intolerance, hate speech, stereotypes, migrants, internally displaced persons, online newspapers.

У багатьох країнах мігранти належать до соціальних груп, що страждають від дискримінації та упередженого ставлення не тільки у побуті, а й у текстах ЗМІ. Проблема нетолерантності ЗМІ щодо цих груп населення актуальна і для України, ба більше – після початку в 2014 році військового конфлікту на сході країни і масового переселення людей із Луганської та Донецької областей, вона стала ще помітнішою й актуальнішою і потребує значної уваги як науковців, так і журналістів.

Категорію толерантності / нетолерантності в мові досліджували українські вчені Г. Яворська, Е. Ларіна, Л. Юдко, Лі Же, О. Сухомлин, С. Авраменко, російські Г. Кожевнікова, К. Шиліхіна, М. Кроз, О. Верховський, С. Колосов, Т. Ратінова. Проблему нетолерантного висвітлення у ЗМІ теми мігрантів, зокрема переселенців зі сходу України, порушували у своїй праці Г. Прищепа, М. Малиш, Ю. Подасенко, Ю. Юріна, Я. Пилинський та інші. Незважаючи на це, все ще існує низка дискусійних питань, багато аспектів цієї проблеми залишились поза увагою дослідників.

Мета статті – аналіз виявів нетолерантності у текстах українськомовних інтернет-ЗМІ, що, серед іншого, висвітлюють теми, пов'язані з переселенцями та внутрішньо перемішеними особами (ВПО). Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: окреслити специфіку понять «толерантність», «нетолерантність», «мова ворожнечі»; розглянути особливості вживання термінів «переселенець», «внутрішньо переміщена особа», «біженець», «мігрант»; виокремити найпоширеніші способи дискримінації переселенців у журналістських матеріалах; проаналізувати конкретні приклади толерантного та нетолерантного зображення переселенців та ВПО в текстах інтернет-ЗМІ.

Об'єктом дослідження стала вербалізована в текстах інтернет-ЗМІ категорія толерантності / нетолерантності. **Предмет** дослідження – репрезентативні тексти загальноукраїнських та регіональних інтернет-видань 2014–2018 років.

На підставі певних ознак людина звикла ідентифікувати себе як частину тої чи тої групи. Група сприймається її членами як монолітна єдність, відмінностям усередині групи не надають особливої ваги, тоді як відмінності між своєю та чужими групами гіперболізують і часто розглядають як непереборні. Представник групи може свідомо чи несвідомо порівнювати себе й свою групу з іншими, що можна розглядати як одну з передумов потенційного конфлікту. За таких обставин **толерантність** адресанта проявляється в тому, що прихована агресія чи негативна оцінка адресата під впливом мовних (і не тільки) норм у процесі вербалізації перетворюється у висловлювання, що таким нормам відповідає, тобто початковий агресивний намір приглушується і коригується в процесі комунікації. Таким чином, під **мовною толерантністю** розуміємо сукупність мовних засобів, що знижують експресивність, афективність висловлювання, пом'якшують негативну оцінку та сприяють актуалізації принципу толерантного ставлення до іншої людини як до рівнодостоїнної особистості.

Натомість **нетолерантність** є результатом неприйняття іншого як частини відповідної групи суспільства, причому негативні емоції часто викликані визначальними характеристиками групи, як-от релігія, національність, стать, мова, соціальний статус тощо.

Однією з форм вияву нетолерантності є **мова ворожнечі**. Цей термін не має загальноприйнятого визначення, і на правовому рівні формулюється кожною державою по-своєму. Комітет міністрів Ради Європи рекомендує трактувати мову ворожнечі як «всі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, в тому числі нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів» [1, с. 8].

С. Колосов, вивчаючи питання конструювання соціальної ненависті в мовленні, виокремив низку універсальних ознак мови ворожнечі, серед яких найістотнішими в аналізованому контексті є: перенесення негативних характеристик окремих представників групи на всю групу та покладання провини за дії окремих представників на всю групу; покладання провини за негативні соціальні явища на певну групу; поляризація оцінок; уявлення про стосунки суб'єктів як про нерозв'язний конфлікт; формування і зміцнення негативного стереотипу, образу групи; вимога обмежити права представників певної групи; звернення під час аргументації до емоційно-почуттєвої сфери, а не до сфери раціональних оцінок; спонукання (прямі чи приховані) до дій проти певної групи [3, с. 16].

Мова ворожнечі широко розповсюджена у побутовому мовленні, а також в інтернет-середовищі, особливо в різних соціальних мережах. Одним з головних майданчиків поширення нетолерантних висловлювань є інтернет-ЗМІ, адже за широтою охоплення, можливістю одночасного впливу на значну кількість реципієнтів їм немає рівних.

М. Кроз та Н. Ратинова виділяють основні методи впливу – переконання, навіювання, маніпуляція, – на основі яких будуються прийоми комунікативного впливу ЗМІ на читацьку аудиторію: експлуатація страхів і побоювань людей стати жертвами злочину; упереджена подача інформації; апеляція до думки компетентних (з погляду автора) експертів; опора на твердження авторитетних осіб; використання запитальних форм як способів мовного впливу на аудиторію; тенденційний добір у повідомленні фактів і аргументів, що обгрунтовують та підтверджують позицію автора; маніпуляція статистичними даними, цитатами, свідченнями очевидців [4, с. 226-247].

Г. Прищепа слушно зауважує, що наративи традиційних та нових медіа певний час наповнювалися відверто образливими судженнями та висновками, формуючи негативний образ «біженця зі Сходу», який не є гідним рівного ставлення. Часто стереотипне мислення самих журналістів або офіційних осіб, які цитуються, сприяє зображенню тимчасово переміщених осіб як криміналізованого та асоціального елемента суспільства. (...) Медіаобраз переселенця дуже швидко набув яскравих ознак меншовагітного міноритарія, який зрадив власну країну й тепер приїхав у інші регіони для того, щоб «зайняти робочі місця», «створювати черги», «погіршувати криміногенну ситуацію» тощо [6, с. 105].

У перший рік після початку військового конфлікту на сході України у текстах інтернет-ЗМІ досить поширеною була помилка, спричинена підміною понять і отождненням термінів «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа», «мігрант».

О. Кхасраві розмежує згадані терміни: **1) мігрант** – це громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, що на законних підставах перебуває на території України і може переміщатися як всередині країни, так і поза її межами, причому підставою для зміни постійного місця проживання може бути отримання освіти (навчання), медичної допомоги, зміна місця роботи тощо; **2) біженець** – іноземець або особа без громадянства (перебуває на території України на законних підставах), що змінює постійне місце проживання внаслідок обгрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань; перебуває за межами країни своєї приналежності або країни свого попереднього постійного проживання та не може користуватися її захистом; **3) переміщенець (добровільно внутрішньо переміщена особа)** – громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні, яка *добровільно залишила своє місце проживання* у результаті ускладнення політичної, соціальної, економічної, екологічної ситуації у відповідній адміністративно-територіальній одиниці; **4) переселенець** – громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні, яка *примусово залишила (покинула) своє місце проживання* в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи технологічного характеру [5, с. 20-21].

Таким чином абсолютно недоречним видається вживання слова «біженці» якщо йдеться про переселенців чи внутрішньо переміщених осіб у межах України, оскільки з цього випливає, що окупований Крим чи частини Луганської та Донецької областей не є територією України:

«Де у Львові шукати допомоги, якщо ти – біженець з Криму або Сходу України» (032.ua, 15 травня 2014)

«Де і як живуть біженці з Сходу України (інфографіка)» (Сьогодні, 10 вересня 2014)

«Біженцям з Донбасу дали лічені дні на виселення з київського гуртожитку» (Укрінформ, 4 вересня 2016)

«Українці бояться здавати житло біженцям зі Сходу» (Сьогодні, 10 вересня 2014)

Останній приклад цікавий також тим, що в ньому біженці зі Сходу протиставляються українцям, формуючи опозицію чужі–свої, проте більшість переселенців та ВПО з Донецької та Луганської областей є громадянами України, а отже – українцями, тому їх виокремлення і відокремлення є прикладом дискримінації.

Одним з інструментів впливу на читачів і створення негативного медіаобразу переселенців та ВПО є узагальнення, тобто покладання провини за дії та слова окремих осіб на всю групу:

«Переселенці зі Сходу продовжують нахабно поводитись із закарпатцями» (Вся закарпатська правда, 26 серпня 2014)

«Переселенці вважають патріотизм львів'ян «ефемерним»» (zaxid.net, 23 вересня 2014) – у цьому прикладі показовим є те, що заголовок створює у читача враження протистояння узагальнених груп переселенців і львів'ян як непатріотів та патріотів, однак текст статті має абсолютно інше смислове навантаження: *«Переселенцям із Криму та сходу України подобається ставлення львів'ян до інших культур та можливість відкрито висловлювати свою думку, однак патріотизм мешканців Львова вони називають ефемерним через високу вартість житла»*. Як бачимо, в заголовку винесено вирвану з контексту фразу, яка в тексті сприймається як жартівливе твердження, тоді як в заголовку звучить як закид львівському патріотизму.

«Переселенці відповідальні за те, що зараз відбувається на Сході та за те, яким був Схід, – Остап Дроздов» (Галицький кореспондент, 19 жовтня 2016) – цей приклад, окрім узагальнення, є зразком опори на твердження відомої особи, що теж є засобом маніпуляції. Наведене твердження сприяє створення образу переселенця-ворога, на якому лежить провина за те, що сталося. Варто зауважити й те, що матеріал є репортажем з публічної дискусії та містить як різкі висловлювання спікерів, так і висловлювання толерантні, однак в заголовку винесено найбільш провокаційну фразу відомого телеведучого.

Переселенці та ВПО – різномірна група, люди, які мають різний фах, вік, рівень достатку, вподобання, політичні погляди, тому не варто робити узагальнення, опираючись на характеристику, притаманну не всій групі. Однак більшість переселенців мають подібний досвід зміни місця проживання і подібні проблеми, пов'язані з цим (втрата помешкання, майна, документів, роботи, соціальних та родинних зв'язків тощо). Власне, це саме те, що робить їх групою і тому це та ознака, за якою узагальнення може бути виправдано:

«Переселенці потребують допомоги держави у працевлаштуванні – Урядовий контактний центр» (Укрінформ, 13 листопада 2015)

«Переселенці потребують обігрівачів, теплих речей та ліків» (КримSOS, 16 грудня 2016)

«Переселенці в Україні стикаються з утиском їхніх виборчих прав» (Leopolis, 12 липня 2017)

А. Гладілін зауважує, що сучасні російські ЗМІ висвітлюють тему мігрантів, використовуючи дві метафори: метафору повені та метафору окупації. І повинь, і окупація є страшним лихом, тому ці концептуальні метафори, які медіа постійно підтримують і відтворюють, осідають у свідомості людей, вселяючи в них постійну тривогу, страх і ненависть до мігрантів [2, с. 152].

Українські ЗМІ такі метафори, зокрема «наплив мігрантів», «наплив переселенців» використовують зрідка, однак алгоритм створення негативних асоціацій працює так само, щоправда, основним знаряддям впливу стають матеріали про злочини, вчинені переселенцями. Це сприяє криміналізації групи і появі відповідного упередження про переселенців як осіб, що беруть участь у протиправних діях і становлять загрозу для оточуючих. Такі тексти експлуатують страхи людей стати жертвами злочину і викликають негативні очікування від контактів з переселенцями:

«На очах поліцейських спритний переселенець пограбував двох жінок» (Gazeta.ua, 5 грудня 2017)

«Переселенка з Луганська обманювала волонтерів: у Мережі розповіли про матір, яка кинула дитину з моста» (asn.in.ua, 28 березня 2018)

«На Запоріжжі переселенка з Попасної «видурила» у пенсіонера 20 тисяч гривень на «поховання сина»» (zr.dero.ua, 10 квітня 2018)

«На Калушині за серію крадіжок затримали переселенця з Донбасу» (Галицький кореспондент, 7 березня 2018)

«Як війна на сході криміналізує Закарпаття» (Вся закарпатська правда, 4 серпня 2014)

Висновки. Аналіз медійних текстів про переселенців та внутрішньо переміщених осіб засвідчує: журналісти часто впадають у крайнощі, публікуючи або історії успіху, або повідомлення про злочини, причому кількість других значно переважає. Для того, щоб змінити ситуацію, слід користуватися правильною термінологією, перевіряти статистичні дані, уникаючи поляризації оцінок, тенденційного добору фактів і цитат, не допускати невиправданих узагальнень, які можуть слугувати для створення у свідомості читачів образу переселенця як ворога, відповідального за певні негативні явища, чи злочинця, що потенційно становить загрозу.

Прикладом толерантного висвітлення теми можуть стати матеріали про позитивний досвід переселенців, індивідуальні життєві історії (не обов'язково успішні), статті, що привертають увагу до потреб та проблем, а також випадків дискримінації цієї соціальної групи.

Перспективою подальших досліджень є ширший розгляд проблеми функціонування мови ворожнечі щодо різних суспільних груп у контексті вербалізації категорії толерантності/нетолерантності в текстах українських ЗМІ.

Література:

1. Вебер А. Навчальний посібник з проблематики «мови ненависті» / [пер. з англ. Східно-Європейського Інституту Розвитку; за заг. ред. Павліченко О. М.] – К. : Тютюкін, 2010. – 96 с.
2. Гладілін А. В. Язык вражды в традиционных и новых медиа / А. В. Гладілін // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – №21 (213). Филология. Искусствоведение. Вып. 80. – С. 144–153.
3. Колосов С. А. Конструирование социальной ненависти в дискурсе: автореф. дис. ... к.ф.н. / Сергей Александрович Колосов; Твер. гос. ун-т. – Тверь, 2004. – 20 с.
4. Кроз М. От языка вражды к возбуждению ненависти: проблемы судебно-экспертной оценки ксенофобских материалов СМИ / М. Кроз, Н. Ратинова // Язык вражды против общества, сост. А.Верховский / М. Кроз, Н. Ратинова. – Москва, 2007. – С. 226–247.
5. Кхасрави О. З. Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа» / О. З. Кхасрави // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2016. – Вип. 20. – С. 73–76.
6. Прищеп Г. «Мова ненависті» як лінгвістичний маркер «гібридної війни» / Г. Прищеп // Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholingvistics. – 2017. Вип. 22 (2). – С. 98–112.